

**GÜNEŞTE BİR
YER VEYA ONBEŞ
DAKİKALIK
ŞÖHRET
TÜRKİYE'NİN YENİ DIŞ
POLİTİKASINI ANLAMAK**

Sinan Ülgen

CARNEGIE EUROPE | ARALIK 2010

CARNEGIE EUROPE

CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE

WASHINGTON DC ▪ MOSCOW ▪ BEIJING ▪ BEIRUT ▪ BRUSSELS

© 2011 Carnegie Endowment for International Peace. Tüm hakları saklıdır.

Bu yanının hiçbir kısmı, Carnegie Endowment'ın yazılı izni olmadan tekrar basılamaz ya da iletilemez. Sorularınız için iletişim adresi:

Carnegie Europe
Rue du Congrès, 15
Brussels-1000
Belgium
Telefon : +32.2.735.56.50
Faks : +32.2.736.62.22
www.carnegieeurope.eu

Bu yayın www.CarnegieEndowment.org/pubs adresinden ücretsiz indirilebilir. Sınırlı sayıda basılmış kopya da mevcuttur. Basılı kopyalardan talep etmek için, pubs@ceip.org adresine mail gönderiniz.

İçindekiler

Özet	1
İran örneği	2
Değişimin Dinamikleri	4
Türkiye'nin kimliğinin ve Türk dış politikasının yeniden kavramsallaştırılması: merkezi bir güç olarak Türkiye	4
Avrupa'ya Yabancılaşma	5
Türkiye'nin kaçınılmaz kaderi?	6
Dış politikanın güvenlik ekseninden uzaklaşması	7
Dış politikasını ticaret ve ekonomik dinamiklerle şekillendiren bir ülke olarak Türkiye	9
Ara dönem bilançosu	11
Bardağın yarısı dolu mu?	12
Bardağın yarısı boş?	13
Değişim ve devamlılık	14
Amerika ve AB Açısından Etkiler	15
Avrupa Açısından Etkiler	15
ABD Açısından Etkiler	17
Güneşte bir yer veya 15 dakikalık şöhret?	20
Notlar	25
Yazar Hakkında	31
Carnegie Europe	32

TÜRKİYE VE KOMŞULARI

Özet

Türkiye'nin 2010 senesinde BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a getirilecek ek yaptırımlar için kullandığı ret oyu, pek çok gözlemci tarafından ülkenin Batı'dan uzaklaştığının bir işareti olarak yorumlandı. Gerçekte ise, Ankara'nın Amerika ve AB ile olan ilişkisi çok daha karmaşıktır. Türkiye'nin iddialı dış politikası ve artan etkinliği, Batı'ya Türkiye'nin uluslararası camiada daha yapıcı bir rol oynamasını istemesi için bir imkan sunmaktadır.

Türk dış politikasında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) 2002 yılında iktidara gelmesi ile başlayan bir dönüşümün gerçekleştiği tartışma götürmez. Bu dönüşüm Türkiye'yi uluslararası diplomaside önemli bir aktör haline getirmek isteyen Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun stratejik vizyonu ile desteklenmektedir. Türkiye'nin yeni dış politikasının üç temel dinamiği bulunmaktadır: Türkiye'nin kimliğinin ve uluslararası rolünün yeniden kavramsallaştırılması, dış ilişkilerinin güvenlik ekseninden çıkartılması ve dış ticaret ile ekonomiye dair unsurların dış politikanın belirlenmesindeki ağırlığının artması.

Bunun sonucunda, Ankara daha güvenli ve sözü geçen bir uluslararası aktör haline gelmiş, Arap komşularıyla ilişkilerini önemli ölçüde geliştirmiş ve ekonomisini dünyanın en büyük 16. ekonomisi haline getirmiştir. Diğer ülkelerle geliştirilen dengeli ilişkiler ağı sayesinde, AB ve Amerika artık Türk dış politikasının merkezinde yer almamaktadır. Bu durum Türkiye'nin Batı'dan uzaklaştığı ya da Batı'nın Türkiye'yi kaybettiği anlamına gelmemektedir. Türkiye dış politikadaki iddialı konumunu sürdürebilmek için bölge coğrafyasında kendisine alan yaratmaya çalışmaktadır.

Batı, Ankara'nın yeni yaklaşımını ve artan etkinliğini kabullendikçe, AB ve Amerika için esas mesele Türkiye'nin Batı'nın çıkarlarına bağlı kalmasını sağlamak haline gelmiştir. AB Türkiye'ye yönelik daha olumlu bir tavır benimseyerek tıkanmış olan üyelik müzakerelerine ivme kazandırabilir. AB aynı zamanda ortak amaç olan bölgesel istikrar için Türkiye ile kurumsallaşmış bir dış politika diyalogu başlatmanın yollarını aramalıdır.

Amerika ise İran meselesinde olduğu gibi, kendi çıkarlarının Türkiye'ninkilerinden farklı olabileceğini kabullenmelidir. Amerika Türkiye'nin daha geniş vizyonlu bir dış politika yürütmesine alan açtıkça Türkiye'nin politika yapıcılarının da küresel sorunlara çözümler üretmenin faydalarını ve maliyetini paylaşmalarını sağlamalıdır. Batı dünyası, Türkiye'nin norm ve değerler temelinde bir dış politika yürütmesi hususunda ısrarcı olarak, Ankara'nın gerçek bir uluslararası ortak olmasına ve gelecekte diğer yükselen ülkeler için bir model oluşturmasına yardımcı olabilir.

Son gelişmeler Türkiye'nin dış politika yaklaşımı ile ilgili bazı tereddütlere yol açmıştır. Ankara son yıllarda yeni bir diplomatik aktivizm benimseyerek geleneksel müttefikleriyle bir dizi mesele üzerinde farklılaşmıştır. Türkiye'nin İsrail politikası (özellikle de Mayıs 2010'daki Mavi Marmara olayından sonra), Hamas'la olan ilişkileri, Suriye'ye yönelik girişimleri ve Irak'taki karmaşık rolü bunun örnekleridir. Bu değişim Türkiye'nin Batılı müttefiklerinin gözünden kaçmamıştır.

Gene de, Türkiye'nin çok taraflı ve daha iddialı bir dış politika yürütmesi, Batı'nın Türkiye'yi kaybettiği anlamına gelmemektedir. Aksine, Türkiye'nin Brüksel, Vaşington ve diğer NATO ortakları ile yürüttüğü güç ilişkisi bütün taraflar yeni küresel gerçekliklere uyum sağladıkça önümüzdeki yıllarda daha dengeli bir nitelik kazanacaktır.

İran örneği

17 Mayıs 2010'da uluslararası basında Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad ile el sıkışırken gösteren fotoğraflar yayınlandı. Uluslararası yorumlar bu fotoğrafların büyük ölçüde Türkiye'nin Batı'dan kopmasının bir işareti olduğu yönündeydi. Bu kanaat birkaç gün sonra Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a ilave yaptırımlar uygulanmasına karşı oy kullandığında daha da güçlendi. Ancak yaptırım kararları 12 BM üye ülkesinin ve Türkiye hariç tüm NATO ülkelerinin desteği ile kabul edildi. Elbette, İran'la uluslararası toplumu karşı karşıya getiren krizde Türkiye'nin NATO'daki müttefiklerinin yanında yer almamasının bir arka planı vardı. Türkiye'nin Güvenlik Konseyi oyu, Tahran Araştırma Reaktörüne nükleer yakıt sağlayacak bir anlaşma ile neticelenen bir dizi diplomatik faaliyeti takiben gelmiştir.

Ankara'nın İran'ın nükleer meselesindeki aktif rolü, 2009'da Viyana Grubu olarak bilinen ABD, Rusya, Fransa ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (International Atomic Energy Agency-UAEA) önderliğinde sağlanan ve İran'ın düşük derecede zenginleştirilmiş uranyum stokunun önemli bir kısmının Tahran Araştırma Reaktöründe kullanılacak nükleer yakıt çubukları ile takasını öngören anlaşmanın çökmesini takiben başlamıştır. İran, UAEA'nın düşük derecede zenginleştirilmiş uranyumunu kendisi yakıt çubuklarını teslim almadan önce Rusya'ya göndermesi önerisini reddetmiştir. Kasım 2009'da, anlaşma zemininin ortadan kalkması ile UAEA Genel Sekreteri Muhammed El Baradei İran'ın düşük derecede zenginleştirilmiş uranyumunun Türkiye'de saklı tutulması fikrini ortaya atmıştır. Baradei Türkiye'nin arabulucu rolünü

oynayıp, Fransa vaat edilen nükleer yakıt çubuklarını Tahran'a teslim edene kadar düşük derecede zenginleştirilmiş uranyumu elinde tutarak, İran'ın bu anlaşmaya razı edilebileceğini düşünmüştür.

Kasım'dan itibaren Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu İran krizinin çözümünü ülkenin kısa vadeli temel önceliklerinden biri haline getirmiş ve Türkiye'ye İran ile Batı arasında arabulucu rolü oluşturmak için pek çok başkent arasında gidip gelmiştir. Tahran'ın bir anlaşmaya varılması halinde bütün payenin Ankara'ya verilmesine razı olmayacağıının anlaşılması ile, Türkiye İran yönetimini bir anlaşmaya razı etme çabalarına Brezilya'yı da ortak etmiştir.

Türkiye'nin çabaları Batı'da itidal ve hatta kuşku ile karşılanmıştır. Nisan 2010'da ABD Başkanı Barack Obama Brezilyalı ve Türk mevkidaşlarına birer mektup göndererek Amerika için kabul edilebilir bir anlaşmanın koşullarını şöyle açıklamıştır: İran'ın düşük derecede zenginleştirilmiş uranyumunun 1200 kilosunu üçüncü bir ülkeye nakletmesi, UAEA ile daha fazla işbirliğine gitmesi ve nükleer aktivitelerini saydamlaştırması. Obama'nın mektubu Ankara'nın çabalarına daha da ağırlık vermesini beraberinde getirmiş ve neticede 17 Mayıs 2010'da Erdoğan, Ahmedinejad ve Brezilya Devlet Başkanı Lula'nın anlaşmaya vardıklarına dair açıklamaları gelmiştir. Bu anlaşma ile, İran'ın 1200 kilo düşük derecede zenginleştirilmiş uranyumu tek bir seferde Türkiye'ye göndermesi ve nükleer araştırma reaktörü için yakıt çubuklarını bir sene içinde Viyana grubundan teslim alması öngörülmüş, böylelikle Türkiye bir sene önce Viyana grubunun yapamadığını yapmıştır.

Davutoğlu anlaşmayı eleştirenlere, anlaşmanın sağladığı ilkleri vurgulayarak cevap vermiştir. Bu, İran'ın nükleer programına dair yazılı bir yükümlülük altına girdiği ilk anlaşmadır. Davutoğlu anlaşmayı zamanla İran'ın nükleer programına dair bütün sorunların çözülmesine yardımcı olacak güven inşa edici bir yöntem olarak tanımlamıştır.

Batılı başkentlerin Tahran Anlaşması'na dair yorumları ise farklı olmuştur. ABD anlaşmayı, Rusya ve Çin'i, İran'a uygulanacak bir dizi ek yaptırım için yeni ikna etmişken P-5'in zaten kırılğan olan birliğine bir tehdit olarak görmüştür. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton İran için zaman kazanmanın ve İran'ın nükleer programına ilişkin oluşmakta olan uluslararası mutabakata zarar vermenin dünyayı daha az değil, daha çok tehlikeli bir yer haline getirdiğini söylemiştir.¹ Obama yönetimi, Tahran Anlaşması'nın açıklanmasının ertesi günü, P-5 üyelerinin İran'a karşı yeni yaptırımlar kararında uzlaştığını açıklamıştır. Fransız Dışişleri ise anlaşmayı "İran'ın nükleer programı konusunda uluslararası camiayı kaygılandıran temel meselelerde hiç bir ilerleme sağlamadığı" için açıkça eleştirmiştir.²

ABD'nin Tahran Anlaşması'na cevabı, anlaşmanın Obama'nın mektubunda dile getirilen koşulları tamamen karşıladığını düşünen Türk politika yapıcılarını şaşırtmış ve öfkelenmiştir. Bu kişiler özel konuşmalarda, İran'la yürütülen görüşmelerin detaylarının Vaşington'la neredeyse eş zamanlı olarak paylaşıldığını dile getirmektedirler.

Bu durum, her iki müttefikin de dış politika gündeminin en üst sırasında yer alan bir konudaki iletişimsizliğin net bir örneğidir. Peki bu nasıl gerçekleşmiştir? Bir yorum, her iki tarafın da karşıdakinin söylediklerinden sadece duymak istediklerini algıladıklarıdır.³ Türkler anlaşmanın İran'la yeni bir iletişim kanalı açarak yaptırım gereğini ortadan kaldıracağına ikna olmuşlardı. Batı ise, belli ki bu kanaati paylaşmamaktaydı ve nitekim Obama'nın mektubunda da bu konu yer almıyordu.

Batılı müttefiklerinin gittikçe artan baskısına rağmen Türkiye diplomatik girişimini korumak zorunda olduğu düşüncesiyle 9 Haziran 2010'da, Güvenlik Konseyi'nde yaptırımlara karşı oy kullanmıştır. Buna rağmen Güvenlik Konseyi yaptırımları uygulama kararı aldığı anda ise, Türkiye yaptırım kararının öngördüğü düzenlemelere uyacağını ancak Vaşington ve Brüksel tarafından yürürlüğe konan ilave yaptırımları uygulamayacağını açıklamıştır. Daha sonra Başbakan Erdoğan İran'la imzalanacak imtiyazlı ticaret anlaşmaları ile iki ülke arasındaki ticareti beş sene içinde üçe katlamayı planladıklarını açıklayarak Türkiye'nin rolüne dair tartışmayı daha da alevlendirmiştir.

Türkiye'nin İran diplomasisi ve bunun Ankara ile Batılı müttefikleri arasında yarattığı bölünme izole bir olay değildir. Geçtiğimiz beş yıl boyunca Türkiye ile geleneksel müttefikleri arasında bir dizi konuya dair anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Türkiye'nin İsrail politikası (özellikle de Mayıs 2010'daki Mavi Marmara hadisesinden sonra), Hamas'la olan ilişkileri, Suriye'ye yönelik girişimleri ve Irak'taki karmaşık rolünün yanı sıra yeni NATO Genel Sekreteri'nin seçimi, Karadeniz'de işbirliği ve füze kalkanı projesindeki anlaşmazlıklar bunlara örnektir.

Ankara'nın yeni diplomatik aktivizmi, Türkiye'nin dış politikasında Batı'dan uzaklaştığı gibi basit bir ithamın ötesinde derin bir analizi hak etmektedir. Böyle bir analizde pek çok kilit soru bulunmaktadır. Türkiye'nin yeni politikası nelerden oluşmaktadır? Bu politikanın temel dinamikleri ve belli başlı unsurları nelerdir? Bunun Avrupa ve Amerika açısından etkileri ne olacaktır? Son olarak, mevcut dış politika gelip geçici mi yoksa kalıcı mı olacaktır?

Değişimin Dinamikleri

Türkiye'nin yeni dış politikasının arka planında, Türkiye'nin kimliğinin ve uluslararası rolünün yeniden kavramsallaştırılması, dış ilişkilerinin güvenlik ekseninden çıkması ve dış ticaret ile ekonomik faktörlerin ağırlık kazanması gibi pek çok farklı ama birbiriyle bağlantılı unsur yer almaktadır.

Türkiye'nin kimliğinin ve Türk dış politikasının yeniden kavramsallaştırılması: merkezi bir güç olarak Türkiye

AKP, 2002'de değişim vaat ederek ve Türkiye'deki yerleşik güçlere meydan okuyarak devlet bürokrasisini kontrol etmek ve askerinin siyasi etkinliğini

azaltmak hedefiyle iktidara gelmiştir. Ancak, Ankara'nın Suriye ile arasını düzeltmesi ve Hamas'la diyalog başlatması gibi Türk diplomasisinin uzun süredir benimsediği politikalarından ciddi sapmalar içeren AKP iktidarının erken dönemlerindeki gelişmelerden anlaşılacağı üzere, değişim arzusu Türkiye'nin dış politikasına da sirayet etmiştir.

Bu koordine olmayan ilk dönem adımlar zamanla, Mayıs 2009'da dışişleri bakanı olmadan önce 2000'li yılların ilk yarısını Başbakan Erdoğan'ın danışmanı olarak geçiren Ahmet Davutoğlu'nun geliştirdiği stratejik vizyon kapsamına alınmıştır.

Davutoğlu, Türk dış politikasının dönüşümünü stratejik derinlik doktrini ile şekillendirmektedir. Bu doktrin, Türkiye'nin Osmanlı mirası ve İslam geleneğine dikkat çeken, ülkenin uluslararası siyasetteki pozisyonunun kapsamlı bir tarihi ve kültürel okumasına dayanmaktadır. Davutoğlu'nun yorumunda Türkiye, farklı kimliklerce kutsanmış ve Avrasya'nın kalbinde yer alan bir "merkezi ülke"dir. Bu kimlikler Türkiye'ye bir tarafın diğerleri aleyhine kayırılmasını önleyen çok taraflı ve dengeli bir dış politika yapısını empoze etmektedir. Böylelikle Türkiye "sadece kendisi için değil komşu bölgeler için de güvenlik ve istikrar sağlamalıdır. Türkiye kendi güvenliğini ve istikrarını çevresinde düzen, güvenlik ve istikrar sağlamaya yönelik daha faal ve yapıcı bir rol üstlenerek sağlayabilir."⁴ Türkiye bu hedeflerini gerçekleştirdiği ve kendi yakın bölgesinde daha fazla söz sahibi olduğu ölçüde küresel güçler ve diğer iktidar merkezleri karşısında daha güçlü bir pozisyona sahip olacaktır.

Dolayısıyla Davutoğlu'nun stratejik doktrininin hedefi Türkiye'yi uluslararası diplomaside önemli bir aktör haline getirmektir. Pek çok yönden Türkiye halihazırda bölgesel güç tanımına oturmaktadır. Türkiye; Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Karadeniz gibi kesişen pekçok bölgede vazgeçilmez bir güvenlik ortağı olarak sayılmaktadır. Buna ilaveten, bahsi geçen bölgelerde yönetim ve güvenlik meselelerinde zaten yumuşak ve kaba gücünün kapasitesi ile şekillenen önemli sorumluluklar üstlenmiştir.

Bu vizyonun önemli bir neticesi Türkiye'nin "artık Avrupa sisteminin kuyusunda ya da Batı ile ilişkileri güçlü olan [Doğu sisteminin] vitrininde bir ülke olarak algılanmadığıdır."⁵ Türkiye'nin Batı'ya yönelimi, mevcut ilişkiler ağı içerisinde önemini yitirdikçe, politikalarını Batı'nın önceliklerine göre düzenleme ihtiyacı azalmaktadır. Böylelikle Türkiye, Amerika ve AB ile işbirliğini gittikçe kendi bölgesel öncelikleri açısından şekillendirmektedir.⁶

Avrupa'ya Yabancılaşma

Yukarıda tarif edilen dış politika değişikliği ülkenin Avrupa'ya yabancılaşması ile yoğunlaşmış ve hızlanmıştır.⁷ Türkiye'nin AB üyeliği hedefinin geçerliliğini koruduğu zamanlarda, Ankara dış politikasını bu hedefe odaklamıştır. Öyle dönemlerde Türk dış politikasının temel hedefi ülkeyi AB üyelik ekseninde tutmak olmuştur. Ulusal sorunlar Ankara'nın bu aşamaya ulaşmasını seneler

boyunca engellemiştir ancak 2004'te AB nihayetinde üyelik müzakerelerine başlamak için doğru zamanın geldiğine karar vermiştir. Bu kararın alındığı günlerde, Türkiye'de AB üyeliğine olan destek %74'e ulaşmıştır.

Ancak iç içe bir dizi gelişme bu rüyaları ezip geçmiştir. Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğe ehil olduğuna dair gittikçe artan şüphe, Türkiye'nin AB üyesi Kıbrıs ile çözümlenemeyen sorunları, üyelik mevzusunun Almanya ve Fransa gibi ülkelerdeki hırçın tartışmalar ışığında siyasallaşması bu gelişmelere örnektir. Şu anda üyelik müzakereleri adeta askıdadır, Türkiye'de AB üyeliği için destek %30'lara gerilemiştir. Türkler arasında Türkiye'nin bu güne kadar ayrımcılığa uğradığı ve uğramaya devam ettiği kanısı iyice yerleşmiş durumdadır.

Kısacası, AB üyeliği hayali öylesine yok olmuştur ki Türk dış politikası ve Türk iç siyasetinde herhangi bir etkisi kalmamıştır. Örneğin Türkiye yakın zamanda AB üyeliğinin önkoşullarından biri olarak şartlarını sağlaması gereken Schengen sistemiyle çelişerek, Suriye ve Rusya gibi komşu ülkelerle vize yükümlülüğünü kaldırmıştır. Bu gelişmelerin bir takım diğer olumsuz yanları olsa da, yeni vize politikasının Türkiye'yi merkezi bir güç haline getirmek için gereken siyasi ve popüler desteğin sağlanabilmesi için gerçekleştirildiği açıktır.

Türkiye'nin kaçınılmaz kaderi?

Türkiye'nin merkezi güç olma vizyonu en çok, Davutoğlu'nun ülkeyi "düzen koyucu" olarak tanımladığı Ortadoğu'daki aktivizmde gözlemlenmektedir. Bu terim bölgenin siyasi ve güvenlik yapısını yeniden şekillendirmeyi arzulayan iyi huylu bölgesel bir hegemon olmakla neredeyse eş anlamlıdır. Türk siyasi elitleri Türkiye'yi İslam dünyasının lideri olarak görürken, Ortadoğu'daki rolünü de ülkenin açık kaderi olarak değerlendirmektedirler. Bu zihniyet Türkiye'nin bilinçli olarak Ortadoğu ile arasına mesafe koymayı tercih ettiği geçmiş günlerden keskin bir farklılık göstermektedir. Cumhuriyet'in daha evvelki zamanlarında Ortadoğu'ya konulan bu mesafe, Türkiye'nin Batı'ya yönelimini korumaya ve Osmanlı geçmişi ile bağları koparmaya yaramıştır. Daha sonraki senelerde, soğuk savaş kutuplaşması alternatif bir yaklaşımın tartışılmasını engellemiştir.

Amerika'nın Irak müdahalesinden doğan iktidar boşluğu ve Ortadoğu'da gittikçe artan Amerikan karşıtlığı Türkiye'nin yaklaşımındaki bu değişikliği daha olanaklı hale getirmiştir. Balkanlar'daki AB mevcudiyeti ve Kafkasya'daki Rus varlığı, bu bölgelerde Türkiye'nin etkisinin artmasına karşı bir etki gösterirken, Türkiye Ortadoğu'da faaliyetleri için daha verimli bir ortam bulmuştur (aynı saptama, İran için de geçerlidir). Artık Başbakan Erdoğan, Arap dünyasındaki en popüler siyasi figürdür ve Türkiye'nin resmi söyleminde gittikçe artan İsrail karşıtı ton, bu popülerliği daha da arttırmıştır.

Ancak, dış faktörlere ilaveten, pek çok ulusal gelişme de bu dönüşümü tetiklemiştir. Türkiye'nin yeni yönetici sınıfı olan AKP'lilerin kendilerinden öncekilerin aksine, Arap Ortadoğusu ile çok daha fazla kültürel yakınlıkları ve

daha fazla kişisel bağlantıları bulunmaktadır. Geçmişteki kanun yapıcılar kendilerini Avrupa saraylarının ve parlamentolarının koridorlarında daha rahat hissederken mevcut liderler bu rahatlığı Arap siyasetiyle olan ilişkilerinde hissetmektedirler. Türk liderleri için AB'nin liderleri ile çalışmak rahatsızlık, öfke ve hayal kırıklığı demektir; Arap dünyasının liderleri ile ilişkiler ise kişisel hayranlık ve takdir vaadini barındırmaktadır.

Türkiye'nin Ortadoğu'daki aktivizminin arkasında bir ekonomi politik mantığı da yatmaktadır. Orta Anadolu'daki ticaret şehirlerinde faal orta ve küçük ölçekli, ancak dinamik "Anadolu kaplanlarının" gelişmesi, Ortadoğu ile yakınlaşmayı yeni ihracat piyasalarına açılmanın yolu olarak gören ve gittikçe büyüyen bir siyasi tabanı temsil etmektedir. Türkiye'nin ticaret ve ekonomik dinamikler ile dış politikasını şekillendiren devlete⁸ dönüşümü, Ankara'nın Ortadoğu gündemini besleyen bir başka unsurdur. Bu yönelimlerin ışığında, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik yeni keşfettiği ilgisi, güneyindeki komşularıyla ilişkilerini normalleştirdiği yapısal bir husus olarak gözükmemektedir.

Türkiye'nin merkezi güç paradigması, İran nükleer açmazındaki faal rolünün zeminini oluşturmaktadır. Bunun öncesindeki bütün veriler incelendiğinde, Davutoğlu'nun Türk diplomasisini komşu bir ülke ile ilgili bir diplomatik krizden uzak tutacağını ya da tutmak isteyebileceğine beklemek yanıltıcı olurdu. Klasik anlamdaki Türk diplomasisi, Türkiye'yi Batı'da varılan mutabakatın sınırları içinde tutmak için çabalarırken, yeni Türk diplomasisi çok daha faal bir rol almak isteyen farklı bir benlik algısı ile harekete geçmektedir. Türk siyasetçileri ülkelerini bölgede önemli rol oynayacak merkez ülke olarak gördüklerinden, Batı ile belirli konularda ters düşmeye hazırdılar. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün de belirttiği gibi, "günümüzde dünya gündeminde önemli yer tutan konulara bakıldığında, bunların Türkiye'yi avantajlı bir pozisyona getirdiği görülecektir".⁹ Bu ifade merkezîyet iddiasının ustaca dile getirilmesidir.

Dış politikanın güvenlik ekseninden uzaklaşması

Türkiye'nin dış politika dönüşümünü tetikleyen diğer bir önemli unsur ülkenin uluslararası ilişkilerinin "güvenlik ekseninden uzaklaşması" (de-securitization) olarak tanımlayabileceğimiz süreçtir. Güvenlik kaygıları geleneksel Türk dış politikasında bir zamanlar merkezi yer tutmaktaydı, dolayısıyla savunma alanındaki ortaklık da Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinin zaruri bir boyutu idi. Bu, asimetrik bir ilişkiydi. Güvenlik tüketicisi olarak Ankara, güvenlik tedarikçisi olan Batı'ya bağımlıydı. Böylelikle, Ankara'nın dış politika tercihleri Türk dış politikasını Batı'nın dış politika öncelikleriyle aynı hızda tutmak gibi pratik bir gereklilikle sınırlanmaktaydı.

Ancak, bu vizyon geçtiğimiz on yıl içinde yavaşça silinmiştir. Bu silinmeye yol açan dış faktörler arasında soğuk savaşın sonu ve Ortadoğu'daki demokratik açılımlar gibi jeopolitik değişimler sayılabilir.

İç faktörler bakımından da, Türkiye'nin komşuları ile “sıfır sorunu” olduğunu söyleyebileceği bir noktaya gelmek arzusu ön plana çıkmaktadır. Siyaset bilimci Şaban Kardeş'in belirttiği gibi “gittikçe azalan tehdit algıları Türkiye'nin Batı'ya yöneliminin arkasındaki şu temel mantığı değiştirmiştir: Türkiye'nin, Batı'nın Orta Doğu ve Avrasya'daki siyaset ve güvenlik öncelikleriyle aynı eksende düşünerek kendi güvenliğini sağlamlaştırdığı savunma ortaklığı.”¹⁰

Ankara'nın beka ve toprak bütünlüğü meseleleriyle artık daha az meşgul olması, Batı'nın Ankara'nın politika tercihleri üzerindeki etkisini azaltmıştır. Türkiye artık dış politikası için daha geniş bir seçenekler yelpazesinin tadını çıkarmaktadır ve bu seçeneklerden faydalanmaya heveslidir.

Türkiye'nin Suriye açılımı bu değişimin habercisi olmuştur. On yıllar boyunca, özellikle de Esad rejiminin silahlı Kürt ayrılıkçılara verdiği destek ve Suriye'nin Türkiye sınırlarındaki Hatay'ı talep etmesi yüzünden gergin seyreden ilişkilerin ardından, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 2005'te Suriye başkentini ziyareti ile Ankara Şam'la yakınlaşmayı denemeye karar vermiştir. Diplomatik jestlerinin ABD tarafından gittikçe daha çok eleştirilmesine rağmen Türkiye, Suriye liderliğiyle yakınlık kurmak çabalarını sürdürmüştür. Bu çabalar Türkiye, Suriye otoritelerinin güvenini kazanmaya başladıkça meyvelerini vermiştir. Süreç, Ankara'nın Suriye ile İsrail arasında 2007'de bir dizi yeni barış konuşması başlatılması için oynadığı öncü rolle zirveye ulaşmıştır.

Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini normalleştirilmesi, “dostane olmayan” diğer komşularına yönelik benzer açılımlara gitmesi için ivme sağlamıştır. Türk liderleri Irak'ı ülkenin istikrarsızlığına bir tehdit olarak görmeyi bırakıp bir fırsat olarak görmeye başlamışlardır. Ankara'nın özellikle ticaret, yatırımlar, büyük-ölçekli alt yapı projeleri, enerji ve ulaşım ortaklığı gibi güvenlik dışı konularda Kuzey Irak liderliği ile beraber çalışma kararı bu yeni yaklaşımın göstergesidir. Suriye ve Irak'la ortak kabine toplantıları da birkaç sene öncesine kadar düşünülmese bile söz konusu olamayacak girişimlerdir. Son olarak, Ankara'nın eskiden “dostane olmayanlar” arasında değerlendirdiği Rusya ve Suriye gibi ülkelerin vatandaşları için vizeleri kaldırma kararı da devam etmekte olan dış politikanın güvenlik ekseninden çıkartılması sürecinin bir parçasıdır.

Türk dış politikasının söylemi de bu somut kazanımlar doğrultusunda değişmiştir. “Tehdit” temelli dış politika dili yerini kazan-kazan senaryolarına ve ortak çıkar söylemine bırakmıştır. Türk dış politikasının güvenlik ekseninden çıkmasının önemli bir sonucu dış politikanın yürütülmesinde ordu ve sivil kurumlar arasındaki güç ilişkisini değiştirmesidir. İkinci ve aynı ölçüde önemli bir diğer sonuç ise Türkiye ile Batı arasında değişen güç dengesidir.

Bu değişimin hızı ve boyutu önemli bir soru doğurmaktadır: Türk dış politikası, güvenlik ekseninden gereğinden fazla mı uzaklaşmıştır? Türk basınında çıkan bazı haberlere göre, Ankara ülkenin ulusal güvenlik stratejisinin temeli olan Ulusal Güvenlik Belgesinde belirtilen resmi tehditler

listesinden İran ve Suriye'yi çıkartmayı planlamaktadır.¹¹ Böyle bir adım, Davutoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" politikasının doğal bir devamı olarak görülebilecekken, Türkiye ve bu ülkeleri en iyi ihtimalle derin bir şüphe ışığında değerlendiren Batı arasında bir dizi yeni gerilime sebebiyet verebilir. NATO önümüzdeki günlerde iddialı bir füze savunması projesi açıklamaya hazırlanmaktadır. Türkiye'nin güneydeki komşularına dair daha düşük bir tehdit algısının olması, müttefiklerin bu maliyetli savunma sistemlerini kurmalarına bir engel teşkil edecek midir? Bu önlemlerin NATO üyelerinin mutabakatla tanımladıkları ortak tehditlere karşı tasarlandığı düşünüldüğünde, Türkiye'nin yeni yaklaşımının bir sorun olmayacağını söylemek zordur.¹²

Dış politikasını ticaret ve ekonomik dinamiklerle şekillendiren bir ülke olarak Türkiye

Yeni Türk dış politikasının bir diğer özelliği ise bu politikanın ticari ve ekonomik dinamikler ile şekillendirmeye başlanmasıdır. Bu kavram ilk olarak Richard Rosecrance tarafından kullanılmıştır¹³, yakın bir zamanda ise siyaset bilimci Kemal Kirişçi kavramı Türk dış politikasına uyarlamıştır.¹⁴ Böyle devletler kaba kuvvete ve askeri kapasitelere dayanan ülkelerin aksine ekonomik anlamdaki karşılıklı bağımlılığın dış politikalarındaki önemine atıf yaparlar. Bu devletler için ulusal çıkarlar dar anlamda tanımlanmış ulusal güvenlik kaygılarıyla belirlenmez; ticaret, ihracat piyasalarının genişletilmesi ve doğrudan dış yatırım gibi ekonomik öncelikler de aynı ölçüde önemlidir.

Devam etmekte olan pek çok eğilim de, Türkiye'nin ekonomik gelişimi ve küresel ekonomiye entegrasyonu ile başlayan, dış politikasını ticaret ve ekonomik dinamikler ile şekillendiren devlet kimliğine işaret etmektedir. 1980 senesinde Türkiye maliyetli gümrük kısıtlamalarıyla yerel sanayileri korumayı hedefleyen ithal ikame stratejisini bırakıp ihracat odaklı büyüme stratejisini benimsemiştir. 1995 sonunda AB ile Gümrük Birliği anlaşmasını imzalamış ve bu geçişi pekiştirmek için bir dizi serbest ticaret anlaşması akdetmiştir.¹⁵ Sonuçta, ticaretin artması Türkiye'nin liberal piyasa ekonomisine geçişini sağlamlaştırmış ve yükselen pazarlar grubuna dahil edilmesini sağlamıştır. Geçtiğimiz on yılda Türkiye'nin GSYH'sı 192 milyar dolardan 2009'da 640 milyar dolara çıkmış, böylelikle Türkiye dünyadaki 16. büyük ekonomi haline gelmiştir. Aynı dönemde, kişi başı gelir üç kat artıp senede 3000 dolardan 9000 dolara çıkmış, dış ticaretin milli gelir içindeki payı %38'den %48'e ulaşmıştır. İhracat da önemli ölçüde artmış, 2000'de 28 milyar dolar iken 2008'de 132 milyar dolar olmuştur. Doğrudan dış yatırım 1999'da 800 milyon dolar gibi önemsiz bir miktar iken 2007'de rekor kırarak 22 milyar dolar kaydedilmiştir.¹⁶

Ancak Türkiye'nin ticaret ve ekonomik dinamikler ile dış politikasını şekillendiren devlet olarak meydana çıkmasının en önemli göstergesi komşuları

ile olan ekonomik ilişkileridir. Türkiye'nin sınırı olan ülkelerle ticaret ve yatırım bağlantıları herhangi bir diğer devletle ya da bir grup devletle olan bağlarından çok daha hızlı gelişmiştir. Türkiye'nin yakın komşularıyla olan

Tablo 1: Türkiye'nin dış ticareti (milyon \$)

	2000			2009		
	İhracat	İthalat	Toplam	İhracat	İthalat	Toplam
Yunanistan	438	431	869	1,634	1,131	2,765
Bulgaristan	253	465	718	1,389	1,117	2,506
Romanya	326	674	1,000	2,216	2,258	4,474
Ukrayna	2,188	6,106	8,294	1,033	3,157	4,190
Rusya	644	3,887	4,531	3,202	19,450	22,652
Gürcistan	132	155	287	766	285	1,052
Azerbaycan	230	96	326	1,399	753	2,152
İran	236	816	1,052	2,025	3,406	5,431
Irak	0	0	0	5,124	952	6,076
Suriye	184	545	729	1,425	328	1,753
Mısır	376	141	517	2,618	642	3,260
İsrail	650	505	1,155	1,528	1,075	2,603
Toplam	5,683	13,828	19,511	24,361	34,553	58,914
AB	14,510	26,610	41,120	46,977	56,537	103,515
ABD	3,135	3,911	7,046	3,223	8,576	11,799
Nihai Toplam	27,775	54,508	82,283	102,143	140,928	243,071

ticaret hacmi 2000 yılında 18 milyar doların altında iken, 2009'da 53 milyar dolara ulaşmıştır (Tablo 1). Türkiye'nin komşularına ihracatı 3.4 kat artarken toplam ihracatı 2.7 kat artmıştır. AB'ye ihracat ise ancak 2.2 kat artmıştır.

Türkiye'nin komşularına ihracatının tüm ihracatındaki payı %16'dan %20'ye yükselmiştir ve bu oranın artırılması için de imkan bulunmaktadır. Türkiye'nin ticaret açığının en yüksek olduğu ülkeler Rusya ve İran'dır. Ankara bu ülkelere ihracatını arttırmaya kararlıdır.

Geçtiğimiz beş sene içinde, Yakın Doğu ve Ortadoğu devletlerinden kaynaklı doğrudan dış yatırım altıya katlanmış, 918 milyon dolardan 6.7 milyar dolara ulaşmıştır. Bunun sonucunda bölge Türkiye'ye doğrudan yatırım sağlayanlar arasında ikinci sıraya yükselerek 6.3 milyar dolar yatırımı olan ABD'yi üçüncü sıraya itmiştir.¹⁷ 2005-2010 yılları için AB ülkeleri 47 milyar dolarlık doğrudan yatırımla birinci sırada gelmektedirler.

Türk ekonomisinin dönüşümü ve yeni yönelimi, yaratılan ticaret imkanlarının muhafaza edilip artırılmasını isteyen yeni bir siyasi taban yaratmakla kalmamış, bu ekonomik gerçekliği de dikkate alan yeni dış politikanın da geniş ölçüde kabullenilmesini sağlamıştır. Kirişçi'nin de belirttiği gibi, "bu ekonomik gerçekliğin ve dış ticaretin artmasının, istihdam,

büyüme, yatırımlar, vergi gelirleri ve Türkiye’de refah oluşumu üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Böylelikle bu durum, hükümetin yanı sıra ordu ve Dışişleri Bakanlığı gibi klasik anlamda dış politika üretenlerin de karar mekanizmalarına kaçınılmaz olarak sirayet etmektedir.”¹⁸ Dahası, Türkiye’nin İran ve Suriye gibi güneydeki komşularının da ticareti arttırmak için hükümetler arası bir yaklaşımı gerekli kıldığı söylenebilir. Güneydeki gibi yukarıdan aşağıya işleyen ekonomilerde Türk şirketlerinin kapıdan geçmelerini sağlamak, koşulların dayattığı siyasi yapılar ve rejimlerle yakın ilişkiler kurulması anlamına gelmektedir.

“Anadolu kaplanları”nın ortaya çıkışı, dış politika perspektifinden ilginç bir durum teşkil etmektedir. Bu terim, Anadolu şehirlerindeki küçük ve orta ölçekli ancak son derece dinamik işletmeleri temsil etmektedir. Bu girişimciler, Türk sanayisinin gelen yerleşik isimlerinden daha muhafazakar olup iktidardaki AKP’nin önemli destekçileri arasında bulunmaktadır. Ölçek ekonomisinin yokluğunda ve Batı’daki daha gelişmiş pazarlarda rekabet etme güçlüğü karşısında, bu yeni sanayiciler Türkiye’nin doğu ve güney komşularında göreceli bir avantaj yakalamışlardır. Dolayısıyla, bu girişimciler hükümetten, dostluk kurulan Irak ve Suriye’nin yanı sıra Afrika’daki pek çok ülkede, ticaret yapabilecekleri yeni sahalar açmasını istemişlerdir.¹⁹

Son olarak ülkenin ekonomik dönüşümü, “karşılıklı bağımlılık” yaklaşımının Türk dış politikasının bir aracı olarak kullanılmasına imkan sağlamaktadır. Davutoğlu’nun kitabı Stratejik Derinlik’te ekonomiye dair pek az saptama bulunmasına rağmen, Davutoğlu diğer yerlerde ekonomik anlamdaki karşılıklı bağımlılığın Ortadoğu’da “düzen” sağlanması için önemini altını çizmiş ve bu düzenin “izole edilmiş ekonomilerin olduğu bir atmosferde sağlanamayacağını” belirtmiştir.²⁰ Bu bağlamda, karşılıklı bağımlılığın iki amaca hizmet ettiğini söyleyebiliriz. İlk olarak, çatışmaların çözümlenmesi ve barışın inşa edilmesi için bir araçtır. İkinci olarak da, Türk ihracatı ve girişimcileri için yeni piyasalar açmakta ve bu piyasaları sürdürebilmektedir.²¹

Benzer bir şekilde, artan ekonomik etkisi, Türkiye’nin uluslararası yardım alanında da çok daha görünür bir aktör olmasına yardımcı olmuştur. Büyüyen ekonomik yardım paketleri Türkiye’nin yumuşak gücünü genişletmesine yaramıştır. 2008’de 98 ülkeye sağlanan resmi yardım miktarı 780 milyon \$ olarak kaydedilmiştir. Bu yardımların temel faydalanıcılarından biri, tüm fonların neredeyse %45’ini alan Afganistan olmuştur. Ardından gelen 16 ülkenin tamamı, Etiyopya ve Sudan hariç, Balkanlar’dan ya da Türkiye’nin yakın komşularındandır.

Ara dönem bilançosu

Herhangi bir dış politikanın etkisini değerlendirmek çetrefil bir meseledir. Bu saptama, özellikle de pek çok bakımdan halen geçiş döneminde olan Türk dış politikası için geçerlidir. Ancak, Ankara’nın ekonomik başarısının ve

diplomatik dinamizminin bölge siyasetini etkileyecek gerçek bir kapasiteye dönüşüp dönüşmediğine cevap verilerek kısmi bir değerlendirme yapılabilir.

Bardağın yarısı dolu mu?

Türk dış politikasının Ortadoğu'daki olumlu evrimi, Türkiye'nin yeni yaklaşımına en güçlü desteği sunmaktadır. Geçtiğimiz on yılda Türkiye; Suriye, Irak ve Lübnan da dahil Arap komşularıyla ilişkilerini büyük ölçüde geliştirmiştir. Türkiye'nin Ortadoğu'daki imajına dair kamuoyu yoklamalarının sonuçlarını yorumlayan uluslararası ilişkiler uzmanı Meliha Altunışık şöyle demektedir:

Türkiye Ortadoğu'daki komşularıyla problemlili ilişkilerini değiştirmeyi başarmış; bölgeyle olan ilişkilerinde diplomasi, diyalog ve ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılığı ön plana çıkarmıştır. Ankara bölgesel anlaşmazlıklarda da üçüncü taraf rolünü oynamak için daha hevesli hale gelmiş ve çoğunlukla tarafsız ve yapıcı bir aktör olarak algılanmaya başlanmıştır. Dahası, Türkiye istikrarlı, barışçı ve zengin, kendi sorunlarını halledebilen bir bölge vizyonunu desteklemeye ve böyle bir bölgenin Türkiye'nin de çıkarına olacağını savunmaya başlamıştır.²²

Bu gelişme, Türkiye'ye bir dizi bölgesel sorunun çözümünde yardımcı olması için gerekli zemini hazırlamıştır. Örneğin Türkiye, Lübnan'daki siyasi krizin aşılmasında tarafların hükümet kurulması için bir araya gelmelerine yardımcı olarak etkinlik göstermiştir. Şam ile yakınlaşması ise ikili ilişkiyi tamamen dönüştürmüş, Suriye'nin Amerika ve AB ile yeniden irtibat kurmasını kolaylaştırmıştır. Esad rejimi ile güvenle şekillenen bu yeni dönem sayesinde Türkiye; Suriye ile İsrail arasında dolaylı görüşmelere aracılık yapmıştır. Türkiye'nin Irak ile ilgili tutumundaki değişimden de bahsedilmelidir. Eskiden Türkiye Irak'ı katı bir güvenlik perspektifinden değerlendirip Kürt liderlerin siyasi etkilerini sınırlamaya çalışırken, yeni Türk politikası Ankara'nın Irak'ın ekonomik ve siyasi geleceği üzerindeki etkisini arttırmaya yöneliktir. Bu değişimin sonucu olarak, Türkiye'nin Sünni'leri Amerikan birliklerinin Irak'tan çekilmeye başlamalarını sağlayan güvenlik anlaşmasına (Status of Forces Agreement) ikna etmekte önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Türkiye'nin Ortadoğu'daki imajını saptamak için yürütülen yakın tarihli bir kamuoyu araştırması, dış politikanın bu bağlamda fayda sağladığını göstermektedir.²³ Türkiye'nin imajı çalışması; Mısır, Ürdün, Lübnan, Filistin, Suudi Arabistan, Suriye ve Irak'tan oluşan yedi ülkede, toplam 2,006 katılımcı ile yürütülmüştür. Araştırma göstermiştir ki, Türkiye olumlu yaklaşılan ülkeler sıralamasında Suudi Arabistan'ın arkasından ikinci sırada yer almış, verilen cevapların %75'i olumlu ya da çok olumlu olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca, katılımcıların %79'u Türkiye'nin İsrail-Filistin anlaşmazlığında arabulucu rolü oynaması gerektiğini belirtmiş, %77'si ise Arap dünyasında Türkiye'nin daha fazla rol almasını desteklemiştir. Araştırma, aynı zamanda bu yedi ülkedeki

halkın Türkiye'yi etkili ve önemli bir aktör olarak gördüğünü göstermiştir. Görülmektedir ki Arap seçmenleri de Türk politikasındaki değişiklikleri fark etmeye başlamıştır.

Türkiye'nin bölgesel etkisi Ortadoğu ve Yakın Doğu'nun yanı sıra Balkanlar'da da görülür hale gelmiştir. Sırbistan'da Cumhurbaşkanı Boris Tadic öncülüğünde AB taraftarlığının artması gibi siyasi değişiklikler ve Belgrat ile Saraybosna arasındaki tarihsel güvensizlik, Türk diplomatlarına Balkanlar'da yapıcı bir rol oynama fırsatı sunmuştur. Geleneksel olarak Boşnakları destekleyen Türkiye, Belgrat'a yönelik politikalarını değiştirmiş ve yeni Sırp liderliği ile bağlarını tekrar inşa etmiştir. Aynı zamanda Ankara; Sırbistan, Bosna-Hersek ve Türkiye dışişleri bakanları ve cumhurbaşkanları arasında üçlü bir danışma mekanizması başlatmış ve Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci başkanlığından faydalanıp bu yeni danışma mekanizmasını destekleyecek bölgesel bir çerçeve yaratmıştır. Ankara bu girişimin Sırbistan Parlamentosu'nun Srebrenica'da işlenen suçlar için özür dileme kararını almasında ve Sırbistan ile Bosna-Hersek'in karşılıklı olarak başkentlerinde büyükelçilik açmalarında etkili olduğuna inanmaktadır.

Türkiye'nin ikili ve bölgesel anlaşmazlıklardaki gittikçe çoğalan arabuluculuk girişimleri bölgesel etkisinin bir diğer göstergesidir. Ankara, Afganistan ve Pakistan konularının yanı sıra, Bosna ile Sırbistan, Gürcistan ile Abhazya, İsrail ile Pakistan arasındaki girişimlere öncülük etmiştir. Türkiye'nin bölgesel anlaşmazlıklara üçüncü taraf olarak katılımı bölgedeki rolünü pekiştirmiş ve yapıcı bir aktör imajını sağlamlaştırmıştır. Elbette, Türkiye'nin bu yeni rolüne dair potansiyel sorunlar bulunmaktadır: Halen devam eden ulusal (etnik) ve uluslararası (Ermenistan, Kıbrıs) anlaşmazlıklar Ankara'nın arabulucu olarak güvenilirliğini sarsmaktadır.

Ankara arabulucu rolünü bir dizi çok taraflı girişimler yürüterek tamamlamayı denemiştir. Türkiye 47 yıllık bir aranın ardından, 2009-2010 için BM Güvenlik Konseyi'ne seçilmiştir.²⁴ Ayrıca, İspanya ile ortaklaşa, kültürler arasında tolerans yaratmayı ve radikalizmi yenmeyi hedefleyen Medeniyetler Birliği girişimine başkanlık etmektedir. Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'nın başkanlığı da Türkiye'dedir. 2005'te "Afrika'ya Erişim (Outreach to Africa)" politikasını başlatmasını takiben Ankara 2009'da neredeyse Afrika kıtasındaki bütün ülkelerin devlet başkanlarının ve hükümet üyelerinin katıldığı ilk Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi'ni toplamıştır. Türkiye, Genel Sekreterliği'ni bir Türk'ün yürüttüğü, İslam Konferansı Örgütü'nün de etkin bir üyesidir. Yakın zamanda Arap Ligi kapsamında Türk-Arap Forumu'nu ve Körfez İşbirliği Konseyi kapsamında ise Stratejik Diyalog Mekanizması'nı kurmuştur. 2010'da Türkiye, Somali konusundaki BM konferansını düzenlemiştir ve BM Az Gelişmiş Ülkeler Konferansı'na da ev sahipliği yapmaya hazırlanmaktadır.

Bardağın yarısı boş?

Bu genellikle olumlu bilançonun en önemli istisnası İsrail'le olan ilişkilerdir. İki ülke 1990'ların ortasından itibaren yakın askeri ve istihbarat işbirliği ile sonuçlanan güçlü bir ortaklık inşa etmişken, İsrail'in Gazze'ye yönelik orantısız müdahalesi ile AKP lider kadrolarının Türkiye'nin Ortadoğu'daki popürlüğünü arttırmak için İsrail'e yönelik eleştiriyi daha ileri götürmeye olan meyilleri, ikili ilişkilerde ciddi bir sarsıntıya yol açmıştır. Dokuz Türk vatandaşının İsrail güçlerince öldürülmeleri ile sonlanan Mavi Marmara baskını, daha fazla sertliğe ve diplomatik ilişkilerin gerilemesine yol açmıştır. Bunun Türkiye için bedeli, sadece İsrail'le ayrıcalıklı bir ilişkinin, dolayısıyla Amerikan Kongre'sinde Türkiye'nin kazandığı desteğin erozyona uğraması olmamış, Türkiye'nin Ortadoğu barış sürecinde oynamak istediği arabuluculuk rolünün de sonu gelmiştir. İlişkilerde önemli bir düzelleme olmadıkça, Türkiye Ortadoğu'daki en önemli anlaşmazlıkta bir kenara itilmiş olarak kalacaktır. Sonuçta Türk hükümeti İsrail'le ilişkileri tehlikeye düşürmeden Arap dünyası ile ilişkilerini iyileştirmeyi başaramamıştır.

Kafkaslar ve Orta Asya'da Türkçe konuşan ülkelerle ilişkilerde de zemin kaybedilmiştir. Türkiye'nin Ermenistan'la olan yakınlaşmasını iyi idare edememesi, Azerbaycan'ın yabancılaşmasına ve Bakü ile Ankara arasında bir güven kaybına yol açmıştır. Türkiye ve Ermenistan Ekim 2009'da ilişkilerini normalleştirebilmek için bir dizi protokolü müzakere edip imzalamışlardır ama bu süreç, büyük ölçüde Bakü hükümetinin olumsuz tepkisi ile durmuştur. İlginçtir ki, Ankara artık bu ilişkideki kayıp zemini tekrar kazanabilmek için üçüncü taraflara ihtiyaç duymaktadır. Şu anda Erivan ile Bakü arasında Dağlık Karabağ hususunda bir anlaşmanın sağlanması işi, Rusya, Fransa ve Amerika'nın da yer aldığı Minsk Grubu'na kalmıştır. Aynı şekilde, Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkileri de ileri gitmemiştir. Ciddi anlamda seküler olan bu rejimler, AKP hükümetini İslamcı eğilimleri olan siyasi hareketlerin destekçisi olarak görmektedirler. Son olarak da, devam eden Rus etkisi, Türkiye'nin bölgedeki ihtiraslarına yapısal bir engel teşkil etmektedir.

Bu olumsuzluklara rağmen, Türk dış politikasının bilançosu hala artıda durmaktadır. Türkiye'nin Ortadoğu'da ve daha az bir ölçüde de olsa Balkanlar'daki artan etkisi, sorumluluk sahibi bir dış yardım sağlayıcısı olarak meydana çıkması, çok taraflı diplomasiye faal katılımı, Türkiye'nin etkisini artıran bir yolda ilerlediğinin göstergeleridir.

Değişim ve devamlılık

Daha iddialı, çeşitlilik arz eden ve farklı bölgelerde faal dinamik bir dış politika yaratma arzusu sadece AKP liderliğine mal edilemez. Daha önceki Türk liderleri, eski cumhurbaşkanları Turgut Özal ve Süleyman Demirel de dahil olmak üzere, Türk dış politikası için benzer yollar çizmişlerdi.

Özal, Türkiye'nin Ortadoğu'da daha etkin bir rol üstlenmesini isterken Demirel, Türkiye için Karadeniz, Kafkaslar ve Orta Asya'da daha faal bir rol geliştirmek arzusundaydı. Dışişleri Eski Bakanı İsmail Cem, Türkiye'nin kaderini bir uygarlıklar köprüsü olmak şeklinde tanımlamıştı. Bu geçmiş de dikkate alındığında, yeni Türk dış politikasının tarihsel bir sürekliliğe nasıl oturduğu görülecektir. Bu seferki farklılıklar, Davutoğlu'nun bu fikri çok daha geniş yorumlaması ve Türkiye'nin uluslararası koşullarının güvenlik ekseninden çıkması ve ekonomik büyümesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin yeni dış politikasının özgün olduğu söylenemez ama, bu yeni yaklaşımının zamanının en nihayetinde geldiğinden bahsedilebilir.

Amerika ve AB Açısından Etkiler

Türk dış politikasındaki dönüşümün Brüksel ve Vaşington için önemli etkileri bulunmaktadır. Bunların en önemlisi, Batı'nın artık Türkiye'nin stratejik düşüncesinde kutsala yakın bir yeri olmamasıdır. Yeni Türk dış politikası artık Batı'ya dair bu tip yanlış anlamalara kapılmamaktadır. Bunun yerine amaç dengeli ve makul bir ilişkiler ağı oluşturmaktır.

Avrupa Açısından Etkiler

Pratikte Türk dış politikasındaki devrim Ankara'nın AB üyelik hedefini araç olarak kullanabileceği anlamına gelmektedir. Üyelik geçmişteki hükümetlerin başlıca dış politika hedefi olmuştur. Bu hedefe gösterilen itibar ise Türkiye için temelde Avrupalı bir kimlik inşa etmekteki öneminden kaynaklanmaktadır. AKP hükümetininse böyle bir yorumu yoktur. Bu hükümet için Avrupalılık kimliği Türkiye'nin sahip olduğu pek çok kimlikten sadece birisidir ve bu kimliğin hiyerarşinin en tepesinde yer alması için bir sebep bulunmamaktadır. Kimlik boyutundan soyutlandığında AB hedefi ulusal reformların gerçekleştirilebilmesi için bir araç haline gelmektedir. Yakın tarihli bir röportajda Türkiye Büyük Millet Meclisi Dış İlişkiler Komitesi Başkanı ve Dışişleri Eski Bakanı Yaşar Yakış AB'nin Ankara'nın stratejik düşüncesindeki yerini netleştirmiştir. Yakış AB üyeliğinin artık sadece ulusal reformların gerçekleştirilebilmesi için bir araç olarak düşünüldüğünün altını çizmiş ve açıklamalarını Türkiye'nin reformları devam ettirebilmesi durumunda, AB üyeliğinin "ikincil" bir mesele haline geleceğini söyleyerek bitirmiştir.²⁵ Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün de 1972'de ve 1994'te AB üyeliğini reddeden Norveç'ten bahsetmesi Türkiye için mutlak AB üyeliği hedefinin önemini azalmaya başladığını göstermektedir.²⁶ Kısacası, Yakış, Gül ve pek çok diğer isim üyeliği, üyelik için Türkiye'nin geçireceği değişimden daha az önemli bulmaktadır. Zamanı geldiğinde Türkiye belki de Norveç'in 1972 ve 1994'te yaptığı gibi AB üyeliğini reddedecektir.

Bu değerlendirmeden çıkartılacak mantıklı sonuç, AB üyeliğinin kaybedilmesinin, kendine güveni tam ve iddialı yeni bir Türkiye için idare edilebilecek bir yazgı olduğudur. Bu mantık daha da ileri götürülürse, Erdoğan hükümetinin üyelik sürecinin bir zamanlar sağladığı bu araç rolünün ikame ettirilmesi için AB ile ileride alternatif bir çerçeveyi müzakere edeceği düşünülebilir. Ekim 2010 başlarında bir grup muhafazakar işadamına konuşan Erdoğan, AB'yi Türkiye'ye dair tutumunu net olarak belirlemeye davet etmiş ve şöyle söylemiştir.²⁷ “Eğer Türkiye'yi istemiyorsanız çıkın bunu açıklayın. Açıklayın, bizi oyalamayın. Bunu kendilerine de söylüyorum ama bize hayır oyalamıyoruz diyerek kendilerine göre bazı formüller uyguluyorlar.” Bir Türk başbakanının Brüksel'e yönelik böylesine açık bir dil kullanması ya da siyasi durumun Türkiye'nin üyeliğine son derece elverişsiz olduğu bir dönemde Avrupa'yı sıkıştırması alışlageldik bir durum değildir. Bugüne kadar Türkiye'nin yaklaşımı, ilişkiyi idare etmek ve Türkiye'nin bölgesel bir güç haline gelmesinin Türkiye'nin değeri konusunda Avrupalıları ikna edeceğini ummaktı. Dolayısıyla, Erdoğan'ın bu açıklamaları Türkiye'nin AB yaklaşımında açık bir değişim olduğunu göstermektedir. Ancak, dikkate alınması gereken bir konu böyle bir neticeye gelecek ulusal tepkilerdir. Türkiye nüfusunun, gittikçe azalsa da önemli bir kısmı halen AB üyeliği hedefine önem vermektedir; eğer bu rüya sona ererse bu kesim tepki gösterip hükümeti Batı ile olan vazgeçilmez bağı kopartmakla suçlayabilir. Bu analizin ikinci önemli bir neticesi, Ankara ile Brüksel arasındaki değişen güç ilişkisidir. AB, Türkiye üzerindeki etkisini önemli ölçüde kaybetmiştir. Üyeliğin Türkiye için önemi azalmıştır ve bütün AB sürecinin güvenilirliği ciddi ölçüde sarsılmıştır.²⁸ Bu demektir ki, AB ile devam eden müzakerelere karşın Ankara, Brüksel'le daha çok eşitlik temelinde bir ilişkide ısrarcı olacaktır. Tavırlardaki bu değişikliğin Ankara ile Brüksel ve NATO ile AB arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için etkileri olacaktır. Kıbrıs her iki ilişki açısından da en büyük çıkmaz olmaya devam etmektedir.

Türkiye'nin daha görünür ve etkin bir bölgesel politika yürütmesiyle, kaygıları pek çok bölgede AB'nin kaygılarıyla da örtüşmeye başlamıştır. Hatta, Türkiye'nin yeni dinamizmi Brüksel'de Türkiye'nin belirli alanlarda AB'nin etkinliğine rakip olabileceği şüphesini uyandırmıştır. Geçtiğimiz beş yıl boyunca Türkiye, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na uyum sağlama prensibinden, tarafsızlığa doğru geçmiş ve Avrupa ile birlikte hareket edip etmeyeceğini koşulların belirlemesine izin vermiştir. Ankara'nın tam da AB dış politikası için kıymetli bir ortak haline geldiği günlerde Ankara ile Brüksel'in uzak düşmeleri çelişkili bir durumdur. Örneğin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na dair fasılların müzakeresi Yunanistan'ın Türkiye ile olan anlaşmazlıkları ve Kıbrıs'ın AB-NATO işbirliğini engellemesi yüzünden askıdadır.

Ancak pratikte Türkiye, AB'nin istikrar ve statüko tercihlerini paylaşmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin bölgesel faaliyetlerinin AB için bir fırsat olduğu söylenebilir. Her iki taraf için de esas mesele, müzakerelerdeki

sorunlu alanlara takılmadan kurumsallaşmış bir dış politika diyalogunun sağlanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, Lizbon Anlaşması'nın kabulünden sonra AB'de gerçekleşen yapısal dönüşümler gerçek birer fırsat olarak değerlendirilmelidir. AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton liderliğinde yeni bir diplomatik hizmet birimi oluşturmaktadır. Bu yeni yapı, AB'ye sadece dış ilişkilere dair konularda Türkiye ile çalışma imkanı sunacaktır. Bugüne kadar mevcut Ortaklık Konseyi ya da hükümetlerarası konferanslar gibi platformlar dış politikaya odaklı bir diyalog geliştirilmesine imkan sağlamamıştır. Dahası, bu platformlar çoğunlukla üyelik sürecinin getirdiği karşılanamayan beklentilerin her iki tarafta da yarattığı karşılıklı serzenişlerden zarar görmüştür.

ABD Açısından Etkiler

Küresel bir oyuncu olan Amerika için, Türkiye'nin dış politika dönüşümünün AB'den daha farklı olmakla beraber, aynı ölçüde önemli sonuçları bulunmaktadır. Çıkarlarının büyük ölçüde Türkiye'ninkilerle örtüştüğü Ortadoğu'ya önemli derecede müdahil bir aktör olan Amerika, yeni Türkiye'ye uyum sağlayabilmek için Avrupa'ya nazaran daha fazla baskı hissedecektir. İlk etapta önemli olan mesele, Vaşington'un yükselmekte olan bölgesel güçlerle nasıl bir bağ kuracağına dair kavramsal bir sorundur. Eğer bu yeni ortamın özelliği yükselen bölgesel güçler olacaksa, Amerikan dış politikasının temel bir sorunu bulunmaktadır. Yerel güçlerin daha fazla rol aldıkları bir ortamda, Amerika'nın kendi yönelimlerini bölgesel dostlarınıninkilerle örtüştürmek için yeni yöntemler geliştirmesi gerekecektir. Amerika için esas mesele, herhangi bir bölgede kendi çıkarlarının ve müttefiklerinin çıkarlarının her zaman kesişmeyeceğini kabullenmek olacaktır. Dolayısıyla, Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın Mayıs 2010'da Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni tanıtırken yeni bölgesel aktörler konusunu seçmesi bir sürpriz değildir. Clinton küresel meselelerde etkinliği olan aktörlerin gittikçe çeşitlenmesini sadece bir sorun olarak değil aynı zamanda "yeni işbirliği yöntemleri, hayat standardını iyileştirecek yeni kapasitelerin oluşturulması, karşılıklı anlayış konusundaki büyük boşlukların aşılabilmesi için somut çabalar" geliştirmek için bir fırsat olarak da sunmuştur.²⁹ Her durumda, güç ilişkilerinin yükselmekte olan güçlerin isteklerini de karşılayacak biçimde tekrar dengelenmesi küresel düzene dair stratejik düşüncede daha da geçerli bir tema haline dönüşecektir.

Bu bakış açısı dikkate alındığında, Amerika-Türkiye ilişkileri yeni küresel gerçekliğe uyum sağlanabilmesi için bir şablon olabilir. Amerika'nın dönüşümün sorunsuz olmasını sağlamak için Türk dış politikasındaki değişimi tetikleyen unsurlar hakkında daha kapsamlı bir anlayış geliştirmesi gerekmektedir. Bu unsurlara odaklanmak ve yeni dünyanın rastlantısal ve yapısal özellikleri arasında başarılı bir ayırım yapmak, Amerika-Türkiye ilişkilerindeki çekişmeyi en aşağı düzeye çekecektir. Amerika'nın bir dizi

meselede Türkiye ile çalışma zorunluluğunu kabul etmesi gerekecektir. İran nükleer meselesi, Ortadoğu barış süreci, enerji politikası, Karadeniz ve Kafkaslar, Irak, Suriye, Rusya, Afganistan ve Pakistan önümüzdeki yıllarda şüphesiz Amerikan-Türk ortak gündeminin bir parçası olacaktır.

Özellikle İran meselesinin yakın gelecekte Amerika-Türkiye ilişkilerinin gidişatını belirleme kapasitesi bulunmaktadır. Türkiye'nin Tahran'a yönelik tavrı, Amerikan siyaseti dahilinde kendisine sunulan desteğin azalmasında önemli bir rol oynamıştır.³⁰ Ancak Ankara'nın meşru isteklerinin İran meselesinin çözümünün bir parçası olarak kabul edilmesi, Amerikan politika yapıcılarının İran'ın uluslararası toplumun saydamlık yükümlülüğüne uymasına ikna etmek hedefine yardımcı olması olasıdır.³¹ Amerika ile Türkiye'nin İran konusundaki farklılıkları stratejik değil, sadece taktiksel-dir. Türkiye nükleer bir İran görmek istememektedir. Dolayısıyla, Ankara'nın İran liderliği ile ilişkisi, uluslararası toplum için kıymetli ve Amerika'nın faydalanabileceği bir imkan olarak görülmelidir. Örneğin, Türk politika yapıcıları bu bağlamda Tahran'daki liderlerle doğrudan görüşebileceklerini ve Batı'nın istediği mesajları ulaştırabileceklerini söylemektedirler. Aynı zamanda Türkiye'nin İran'ın nükleer programından kaynaklanan uluslararası gerilimi dağıtmaktan başka gündemi olmadığını anladığı anda İran'ın bu yaklaşıma daha açık bir hale geldiğini söylemektedirler.

Türkiye'nin kolaylaştırıcı rolü, İran konusunda Amerika ile Türkiye arasında daha yakın bir işbirliğinin temeli olmalıdır. Bu ilişki, Türkiye'nin bu rolün ötesine geçip gidip Tahran Nükleer Enerji Reaktörü Anlaşması'nda olduğu gibi faal bir arabulucu rolü oynamasıyla zarar görmüştür. Amerika'nın İran'a karşı birleşik bir cephe oluşturma arzusu ile Türkiye'nin çözüm arayıcılar grubunun faal bir üyesi olma hedefleri arasında bir denge olmalıdır. İran'ı P5+1 (Amerika, İngiltere, Fransa, Çin, Rusya ve Almanya) ile müzakerelere tekrar başlamaya ikna etmesi için, Türkiye'nin İran liderliği ile diyalogunu teşvik edilerek böyle bir denge sağlanabilir. Gerçekten de Türkiye, Brezilya ve İran dışişleri bakanlarının 25 Temmuz 2010'daki ortak basın konferanslarındaki beyanatlardan da görüleceği üzere Türk diplomasisinin bu yaklaşımı benimsediğine dair işaretler bulunmaktadır.³² Dahası, Türkiye gibi yükselmekte olan bölgesel bir gücün ihtiraslarına cevaz verebilmek bulmak için Amerika değerler tartışmasını öncelikli bir konu olarak ele almalıdır. Başkan Obama 23 Eylül 2010'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na hitap ederken, bu yönde bir adım atmıştır:

Amerika'nın peşinde olduğu dünya, kendi başına inşa edebileceği bir dünya değildir. İnsan hakları ihlallerinin altında ezilenlerin sesi daha yüksek çıkmalıdır. Özellikle baskıcı rejimlerden kurtulmuş ve geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısında dünyaya ilham veren, Güney Afrika'dan Güney Asya'ya; Doğu Avrupa'dan Güney Amerika'ya uluslara sesleniyorum. Diğer yerlerde muhalifler hapisanelere atılıp protestocular dövülürken hareketsiz durmayın, sessiz kalmayın. Kendi tarihinizi hatırlayın çünkü bizim özgürlüğümüzün bedelinin bir kısmı da, diğerlerinin özgürlükleri için ayağa kalkmaktır.³³

Meksika Dışişleri Eski Bakanı Jorge Castaneda da, yükselmekte olan güçleri küresel sorunlara daha fazla eğilmeye çağırırken benzer bir yaklaşım benimsemektedir.³⁴ Türkiye gibi yükselmekte olan güçler küresel aktörle güç ilişkilerini dengelemeye yönelik beklentilerini artırırken, Amerika da, buna mukabil bu müttefiklerinden dış politikada daha normlara ve değerlere dayalı bir duruşu benimsemelerini haklı olarak talep edebilir.

Elbette, “norm ve değerlere dayalı dış politika” kavramının farklı yorumları vardır ancak burada kullanıldığı şekliyle bu kavram, daha iddialı faaliyetlerin daha az iddialı olanları çevrelediği 3 üç farklı daireye tekabül etmektedir. Bunlardan ilki olan minimalist yorum yakın bölgelerine istikrar yansıtan devletler için geçerli olacaktır. İstikrarın yansıtılması bu çerçevenin en basit ve en önemli boyutudur, öyle ki bu yaklaşım komşular arasında işbirliği geliştirilmesini, kurumların oluşturulmasını ve sorumlu bir bölgesel aktör olunmasını gerektirir. Daha iddialı olan ikinci tanım ise uluslararası kuralların oluşturulması sürecine katkı sağlama kapasitesi olan, mesuliyeti paylaşan, tek başına sorumsuzca hareket etmeyen, işbirliğinin temel noktaları için fikir üreten ve neticede uluslararası düzeni tanımlayan geniş kabul gören değerlerin oluşturulmasına öncülük eden devletleri tanımlamaktadır.³⁵ Üçüncü olarak en iddialı tanım “evrensel” değerleri, özellikle de demokrasiyi dış politikası aracılığıyla yaymak iddiasını açıkça benimseyen devletler için geçerlidir.

Türkiye’nin bölgede daha az etkisinin olduğu dönemlerde, Ankara için normlara dayanan bir dış politikaya sahip olmak ya da olmamak pek de önemli değildi. O günlerde Türkiye’nin “değerlere” dayalı daha iddialı bir dış politika yürütme sorumluluğunu fazla düşünmeden hareket edebilme lüksü bulunmaktaydı. Türkiye’nin gücü ve etkisi arttıkça, değerler meselesi daha önemli bir hale gelmiştir. Türkiye’nin bölgeye istikrar yayan bir özelliği bulunmakla birlikte, şu ana dek normlara dayalı bir dış politika yürütmek konusunda iddia sahibi olmamıştır. Türkiye küresel sorunlar hakkındaki tartışmaya da yeterince dahil olmamıştır. Ankara bir yandan resmi açıklamalarında G20 üyeliğini vurgulamayı ihmal etmezken diğer yandan Kyoto Protokolü’nü en son imzalayan taraflardan biri olmuştur. Türkiye’nin açık bir demokrasi promosyonu programı veya gündemi de bulunmamaktadır. Bugüne kadar, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin bu derece iddialı bir gündemi sahiplenemeyeceği ileri sürülmüş, diğer ulusların içişlerine müdahale etmemenin Türk dış politikasının prensiplerinden biri olduğuna işaret edilmiştir. Çarpıcı bir örnek, gene Türkiye’nin İran politikasıdır. Türk hükümeti mollaların insan hakları ihlallerini eleştirmekten imtina etmektedir. Tartışmalı son seçimlerdeki zaferi için Ahmedinecad’ı ilk kutlayan Türkiye olmuştur.

Türk dış politikasındaki dönüşüm Amerika ile Türkiye arasındaki güç ilişkisinin yeniden düzenlenmesini tetikleyecektir. Amerika’nın kendine güvenen Türkiye’nin ulusal çıkarlarını daha iddialı bir çerçevede tanımlayacağını ve eskisinden daha agresif şekilde savunacağını anlaması gerekmektedir.

Amerika aynı zamanda Türkiye'nin ulusal çıkarlarını belirlerken benimsediği daha iddialı yaklaşımının, Amerika ile Türkiye'nin çıkarlarının farklılaşması olasılığını arttırdığının da farkında olmalıdır. Türk politika yapıcıları bu uyum sürecini tedricen de olsa normlara daha fazla dayanan bir dış politika yaklaşımı benimseyerek kolaylaştırabilirler. Böyle bir dönüşüm, gittikçe yaygınlık kazanan Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşıp uzaklaşmadığı tartışmalarına da son verecektir. Aynı zamanda, küresel sorunlara ilişkin inisiyatiflerin meşruiyetini de arttıracaktır.

Türkiye'nin küresel sorunlar tartışmasında daha görünür, yapıcı ve sorumlu bir aktör haline gelmesi, bu tartışmaların istenilen kapsayıcılığa kavuşturulmasına katkıda bulunacaktır.

G20'nin kilit önem taşıyan uluslararası karar verici bir yapı olarak öneminin artması, küresel sorunlara ilişkin diyalogun daha dengeli bir platforma taşınmasını sağlayacak önemli bir gelişmedir. Türkiye'nin yükselen bir güç olarak küresel tartışmalara daha faal katılımı, tartışmaya bölgesindeki diğer yükselmekte olan ulusların da dahil olabilmesi bakımından örnek bir liderlik şeklidir. Türkiye'nin demokrasi, modernite ve İslam'ı birleştiren ulusal dönüşümü genellikle diğer İslam ulusları için bir model olarak sunulmaktadır. Türkiye'nin şu anda küresel meselelerdeki tutumu ile de bir model yaratmak için mükemmel bir fırsatı bulunmaktadır.

Güneşte bir yer veya 15 dakikalık şöhret?

AKP iktidarında Türk politika yapıcıları Türkiye'ye uluslararası ilişkilerin ışıltılı dünyasında bir yer kazandırmak için gayret göstermektedirler. Türkiye'nin bu cazip dünyadaki mevcudiyetinin uzun mu kısa mı olacağı, bir dizi karmaşık etkene bağlıdır.

Bu etkenlerin birisi, dış politikanın mevcut yönelimine olan ulusal desteklerdir. Davutoğlu'nun politikası şu anda çok popülerdir ancak bazılarının eski hükümetlerin Batı'ya yönelim politikalarının dayatılmış bir alternatifi olarak gördükleri Ortadoğu'yla yaklaşma zaman zaman eleştirilmektedir. Diğer bir deyişle Türkler de Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşmasını tartışmaktadır. Türkiye'deki hükümet karşıtı ve taraftarı ayrımının da bir yansıması olan bu eleştiriler, Türkiye'nin İran politikasına, Hamas'la ilişkisine ve İsrail'e yönelik yeni sert söylemine odaklanmaktadır. Mevcut dış politikanın bu eleştirisinin karar vericilere yönelik ciddi bir tehdide dönüp dönmemesi muhalefetin Türkiye'nin dönüşümü için tutarlı bir alternatif söylem geliştirmesine bağlıdır. Mevcut politikanın popülerliği, politikayı destekleyen söylemle alakalıdır. Çıkarları Batı'ninkilerle çeliştiğinde bile kendi ulusal çıkarlarını korumaya muktedir bir bölgesel/merkezi bir güç olan Türkiye söylemi belirgindir. Bu "bağımsızlıkçı" yaklaşım Batı ile güven eksikliğine dayalı bir ilişki olan Türklerin büyük bir çoğunluğuna hitap etmektedir.³⁶ Bu söyleme ancak Batı'yı gerçek bir müttefik olarak gören inandırıcı bir perspektif alternatif teşkil

edebilir. Ancak, Irak Savaşı'nı takiben artan Amerikan karşıtlığı ve AB'nin güvenilirliğinin azalması ile, böyle inandırıcı bir söylemin geliştirilmesi zora girmiştir.. Bu sorunun orta vadeli tek çözümü AB'nin Türkiye'ye daha olumlu yaklaşarak üyelik sürecinin canlandırmasıdır.

Mevcut dış politikanın sürdürülebilirliğini etkileyecek bir diğer etken, maliyet unsurudur. Türk dış politikasının mevcut maliyet/fayda analizi büyük ölçüde faydalar lehinedir. Ancak, Türk karar alıcılarının çatışmacı olmasa da yükselen iddialı söylemleri sonucunda toplum eylemler ve sonuçları arasında daha net bağlantılar kurabilecektir (Mavi Marmara baskını bunun açık bir örneğidir) ve dolayısıyla bu tip politikaların maliyetleri çok daha görünür olabilecektir. Örneğin Türkiye'nin İsrail'e yönelik tavrının Amerika'nın Türkiye'ye bakış açısı üzerinde büyük etkileri olmuştur. Ankara'nın İran politikası da Türkiye'nin ABD ve ötesindeki imajına darbe vurmuştur. Eski müttefiklerle aranının daha fazla bozulmasının kamuoyunu gizli maliyetlerle tanıştıırıp mevcut politikalar için popüler desteği azaltma potansiyeli bulunmaktadır.

Üçüncü etken, Türkiye'nin bölgesindeki jeopolitik evrimdir. Aslında Türkiye'nin diplomatik açılımları komşuları ile işbirliğini gerektiren ve bölgedeki askeri tehdidin erozyonu prensibine dayanmaktadır. Dolayısıyla Ankara'nın politikasının devamının bu tehdit ihtiva etmeyen durumun devamına bağlı olduğu söylenebilir. Katı güvenlik kaygılarına dönüş Ankara'yı Batı ile daha güce dayalı bir ilişki yürütmeye mecbur bırakacak ve Türk karar alıcıların faaliyet özgürlüğünü kısıtlayacaktır.

Türkiye'nin yeni dış politikasının lehine işleyen pek çok unsur da bulunmaktadır. Pek çok yorumcuya göre, Türkiye ekonomisinin iyi performansının devamı gelecektir. Devam eden ekonomik büyüme Türkiye'nin daha iddialı bir dış politika yürütmek için kurumsal kapasitesini arttıracaktır. Türkiye'nin Ortadoğu'daki varlığı artık yapısal bir durum haline gelmiştir. Artık Türkiye'nin Güney komşuları ile yapay ilişkiler sürdürmeye geri dönmesi ve Türk liderlerinin çok taraflı diplomasi masasında faal bir rol oynamak için edindikleri yeni şevki kaybetmeleri pek olası değildir.

Son olarak Türk dış politikasında Batı'nın önceliğinin azalmasına rağmen, Türkiye'nin Batıdan uzaklaşmasının da nihayetinde bir sınırı bulunmaktadır. Türkiye'nin Batı ile olan bağları derin ve çok katmanlıdır. Ekonomik düzeyde Türkiye'nin ticaretinin yarısı halen Avrupa iledir. Türkiye'deki yabancı yatırımların %80'inden fazlası Amerika ya da AB'den kaynaklanmaktadır. Kurumsal düzeyde, Türkiye neredeyse bütün Avrupa ve Transatlantik kurumlarına dahil olmuştur. Ulusal düzeyde, Batı'ya odaklı bir Türkiye'yi destekleyen önemli miktarda seçmen bulunmaktadır. Bütün bu etmenler Batı ile ciddi bir kopma olmasına karşı yapısal bir engel oluşturmaktadır.

Türk dış politikasının bir dönüşüm geçirmekte olduğu şüphe götürmez. Bu, Türkiye'nin Batı'dan uzaklaştığı ya da Batı'nın Türkiye'yi kaybettiği anlamına gelmemektedir. Ancak bu değişim, Türkiye'nin daha iddialı bir dış politika yaklaşımını uygulamak için bölgesinde ve Batı ile olan ilişkilerinde kendisine

daha fazla alan yaratmak için çabaladığı anlamına gelmektedir. Türkiye'nin Batılı müttefikleri için esas mesele Türkiye'yi Batı kulübüne sağlam bir şekilde bağlı tutarken Türkiye'yi tatmin etmek olacaktır. Aslında bu mesele, bir dizi yükselmekte olan güç hatta uluslar üstü bölgesel güçlerin şekillendirdiği yeni, çok taraflı bir dünya düzeni ile yakından bağlantılıdır. Dönüşümün sorunsuz olması, esas oyuncuların yükselmekte olan güçlere daha fazla yer verip vermeyeceklerine, buna karşılık da yükselmekte olan güçlerden dış politikalarını yürütürken daha normlara dayalı bir duruş isteyip istemeyeceklerine bağlıdır. Dolayısıyla beklenti Türkiye'nin normlara dayalı politika konusunda çıtanın daha yukarısında yer alması ve uluslararası kural yapma sürecine, küresel meselelere çözümler sağlamanın maliyetini ve faydasını paylaşarak dahil olmasıdır. Türkiye ve Batılı müttefiklerinin doğru bir örnek yaratma konusunda bir yükümlülükleri bulunmaktadır. Eğer Batı en eski üyelerinden biri ile ilişkisini uyumlu hale getiremiyorsa, Batı ile diğer yükselmekte olan güçler arasındaki ilişkinin geleceğinden ne beklenebilir?

Notlar

- 1 Brookings Institution, "Previewing the Obama Administration's National Security Strategy: A Conversation With Secretary of State Hillary Clinton," Mayıs 27, 2010, http://www.brookings.edu/-/media/Files/events/2010/0527_secretary_clinton/20100527_national_security_strategy.pdf.
- 2 "France Urges Rapid Adoption of Iran Sanctions," Reuters, Haziran 1, 2010, <http://www.reuters.com/article/idUSTRE6502E620100601>.
- 3 Bakınız "Turkey's Crisis Over Israel and Iran," International Crisis Group, Europe Report, no. 208, Eylül 2010.
- 4 Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007," *Insight Turkey*, vol. 10, no 1, 2008.
- 5 Heinz Kramer, "AKP's New Foreign Policy Between Vision and Pragmatism," Stiftung Wissenschaft und Politik, Working Paper, FG2, Haziran 2010, http://www.swp-berlin.org/en/common/get_document.php?asset_id=7270.
- 6 Şaban Kardaş, "Turkey in the Middle East: Redrawing the Geopolitical Map or Building Sandcastles," basılmamış yazı, 2010.
- 7 Benzer bir argüman, Amerikan Savunma Bakanı Robert Gates tarafından da yapılmıştır. Bakınız Marc Champion ve Peter Spiegel, "Gates Says EU Pushed Turkey Away," *Wall Street Journal*, Haziran 10, 2010, <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703890904575296900180727936.html>.
- 8 Her iki terimin de daha detaylı bir açıklaması için Türkiye'nin ticaret ve ekonomik dinamikler ile dış politikasını şekillendiren devlet olarak anlatıldığı bölüme bakınız.
- 9 Mark Landler, "At the UN, Turkey Asserts Itself in Prominent Ways," *New York Times*, Eylül 22, 2010, <http://www.nytimes.com/2010/09/23/world/europe/23diplo.html?scp=1&sq=turkey%20asserts%20prominent&st=cse>.
- 10 Şaban Kardaş, "Turkey in the Middle East."
- 11 Bu belge gizlidir.
- 12 Türklerin NATO algılarındaki değişimler, güvenlik ekseninden uzaklaşma argümanını desteklemek için kullanılabilir. Transatlantik Trends 2010 yayınına göre, Türkler'in %30'u NATO'nun güvenlikleri için zorunlu olduğunu düşünmektedir. Bu oran, 2004'te %53 çıkmıştır.
- 13 Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World* (New York: Basic Books, 1986).
- 14 Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State," *New Perspectives on Turkey*, no. 40, 2009, 29–57.

- 15 Türkiye şu ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır: EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) ülkeleri, İsrail, Sırbistan, Karadağ, Makedonya, Hırvatistan, Bosna, Fas, Tunus, Filistin, Ürdün, Suriye, Mısır, Gürcistan, Arnavutluk ve Şili.
- 16 Küresel ekonomik krizin sonucunda, doğrudan yabancı yatırım miktarı, 2009'da 7.6 milyar dolara düşmüştür.
- 17 Bu grup esasen Irak, İran, Suriye, İsrail ve Azerbaycan'ı içermektedir.
- 18 Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy.
- 19 Michael Werz, "The New Levant: Understanding Turkey's Shifting Roles in the Eastern Mediterranean," Center for American Progress, Mayıs 2010, http://www.americanprogress.org/issues/2010/04/new_levant.html.
- 20 Ahmet Davutoğlu, "Stratejik derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu [Strategic Depth: Turkey's International Position] (İstanbul: Küre yayınları, 2001).
- 21 "Democracy Diffusion: The Turkish Experience," Transatlantic Academy-German Marshall Fund tarafından Türk dış politikası ile ilgili yayınlanacak bir derlemeden.
- 22 Meliha Benli Altunışık, "Turkey: Arab Perspectives," TESEV Foreign Policy Analysis Series, no 11, 2010, http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DPT/OD/YYN/ArabPerspectivesRapWeb.pdf.
- 23 Daha fazla bilgi için, bakınız: "The Perception of Turkey in the Middle East," TESEV Foreign Policy Analysis Series, no 10, 2010.
- 24 Ankara 192 ülkeden 151'inin desteğini elde etmiştir.
- 25 "Yaşar Yakış: 'Certains Européens voient le Turc comme un buveur de sang,'" EurActiv.fr, Eylül 29, 2010, <http://www.euractiv.fr/yasar-yakis-europeens-turc-buveur-sang-interview>.
- 26 "La Turquie demande des référendums sur l'élargissement dans toute l'Europe," EurActiv.fr, October 1, 2010, <http://www.euractiv.fr/turquie-demande-referendums-elergissement-europe-article>.
- 27 Bu beyanlar *Hürriyet* (Daily News and Economic Review), Basın Taraması, Ekim 7, 2010'da bulunabilir. <http://www.hurriyetdailynews.com/n.php?n=turkish-press-scan-for-oct.-7-2010-10-07>.
- 28 Yakın tarihli bir analiz için, bakınız: Sinan Ülgen, "Turkish Politics and the Fading Magic of EU Enlargement," Centre for European Reform, Eylül 2010, http://www.cer.org.uk/pdf/pb_ulgen_turkey_8sept10.pdf.
- 29 Ian Anthony, "The End of Deterrence: Iran, Brazil, and Turkey and the Nuclear Fuel Swap," Real Instituto Elcano, Madrid, Haziran 2010, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/00f5140042cff2099972f95cb2335b49/ARI96-2010_Anthony_Iran_Brazil_Turkey_Nuclear_Fuel_Swap.pdf?MOD=AJPERES&CACH EID=00f5140042cff2099972f95cb2335b49.
- 30 İsrail'le Mavi Marmara krizi de bu konuyu olumsuz etki etmiştir.
- 31 Türk siyaset yapıcılar, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi'nin bir üyesi ve İran'ın komşusu olarak krizin çözümlenebilmesi için görünür diplomatik çaba harcadığı zamanlarda, Amerika'nın İran'a karşı Güvenlik Konseyi kararının taslağını paylaşmak hususundaki isteksizliğinden şikayet etmektedirler. Bunun eğer, İran kontrol altına alınacaksa da, faydası olacaktı.

- 32 “After the Trilateral Dinner of Our Minister, Brazilian Foreign Minister Amorim and Iranian Foreign Minister Mutlaki,” Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Bası Açıklaması, Haziran 25, 2010, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimiz_-brezilya-disisleri-bakani-amorim-ve-iran-disisleri-bakani-muttaki_nin-uclu-yemegi-sonrasi.tr.mfa.
- 33 Cumhurbaşkanı'nın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na hitabından alıntılar, Eylül 23, 2010, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2010/09/23/remarks-president-united-nations-general-assembly>.
- 34 Casteneda Brezilya, Çin, Hindistan ve Güney Amerika gibi yükselmekte olan güçler için “yükselmekte olan güçler kendilerini halen gelişmekte olan ülkelerin bir üyesi ve sözcüsü olarak görmektedirler, diğer yandan da bu ülkeler ekonomik, jeopolitik ve hatta ideolojik güç haline gelmiş olmaları konusundaki şöhretlerini de tehlikeye atmaktadırlar; ki bu güçleri onları üçüncü dünyanın geri kalanından ayrı kılmakta ama aynı zamanda da belirli evrensel değerleri benimsemelerine yol açmaktadır.” Bakınız Jorge G. Castaneda, “Reshuffling the Geopolitical Order,” *Los Angeles Times*, Ağustos 26, 2010, www.latimes.com/news/opinion/commentary/la-oe-castaneda-world-20100826,0,378406.story.
- 35 Nathalie Tocci, “Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and its Global Partners,” N. Tocci, ed., *Who Is a Normative Foreign Policy Actor? The European Union and Its Global Partners* (Brussels: Centre for European Policy Studies, 2008).
- 36 Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasına yol açan Sevr Anlaşması'nın adı ile anılan bu sendrom, pek çok Türk'ün Batı'nın nihai amaçlarına dair şüphelerini açıklamak için kullanılmaktadır.

Yazar Hakkında

SİNAN ÜLGEN, Carnegie Europe-Brüksel’de misafir araştırmacıdır. Araştırma konuları arasında Türk dış politikası ve bunun AB ve ABD açısından etkileri, enerji, nükleer politika ve iklim değişikliği konuları bulunmaktadır.

Ülgen, ekonomi, ulusal mevzuat ve düzenleyici çerçeve konularında uzman İstanbul Ekonomi Danışmanlık’ın kurucu ortağı ve İstanbul’da bağımsız bir düşünce kuruluşu olan EDAM’ın (Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi) başkanıdır.

Ülgen, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nda diplomat olarak Brüksel’de Türkiye’nin Avrupa Birliği Daimi Temsilciliği (1992-1996) ve Trablusgarp Türkiye Büyükelçiliği (1996) gibi farklı yerlerde görevde bulunmuştur.

Türk gazeteleri için düzenli olarak yazılar yazmaktadır ve makaleleri *International Herald Tribune*, *Financial Times*, *Wall Street Journal*, *European Voice* ve *Le Figaro*’da yayınlanmıştır.

Carnegie Europe

2007'de kurulan Carnegie Europe, Carnegie Uluslararası Barış Vakfı'nın (Carnegie Endowment for International Peace) Avrupa merkezidir. Yakın zamanda faaliyete geçtiği Brüksel'den, kendi araştırma platformunu Carnegie'nin Washington, Moskova, Beijing ve Beyrut'taki merkezlerinden gelen özgün çalışmalarla harmanlayıp Avrupa'daki politika yapıcılarına benzersiz bir küresel vizyon sunmaktadır. Yayınlar, makaleler, seminerler ve bire-bir istişareler ile Carnegie Europe, Avrupa'nın dünyadaki rolünü belirleyen uluslararası konular hakkında yeni düşünceleri tetiklemeyi hedeflemektedir.

Carnegie Uluslararası Barış Vakfı ise ülkeler arasındaki işbirliğini ilerletmek ve Amerika'nın uluslararası meselelere faal katılımını desteklemek amacı ile çalışan özel ve kar amacı gütmeyen bir kuruluştur. 1910'da kurulan Vakıf'ın çalışmaları tarafsızdır ve pratik sonuçlar elde etmeye yöneliktir.

Küresel think-tank'in ilk örneği olan Vakıf'ın Çin, Ortadoğu, Rusya, Avrupa ve Amerika'da faaliyetleri bulunmaktadır. Bu beş yer, küresel yönetişimin merkezleri olup buraların siyasi dönüşümleri ve uluslararası politikaları; uluslararası barış ve ekonomik gelişmenin patikasını belirleyecektir.